

XXIII.

Anmerkninger

over

Riørvel, (Scandix cerefolium),

af

Peter Jonas Bergius,

M. D., Hist. Nat. & Pharmac. Profess., samt Assessor i det Kongelige Colleg. medic.
udi Stockholm.

2993

XXXIII

STRENGTH

1870

Starch (Candix cerefolium)

Starch (Candix cerefolium)

Starch (Candix cerefolium) for sale in London

1870

Solant de Urter, vi i vore Kiøkkenhave pleie at opelske, ere endnu heel saa sundne af saa megen og bethdelig Nytte som Scandix cerefolium, der paa Svensk kaldes Kørsvel. Den nyttes af vore Kjøkke og Huusholderster til mange Slags Retter paa vore Borde, ikke just for sig selv, men i Blanding med andre Sager; den nyttes ogsaa af Læger, som en Lægedom i adskillige Sygdomme. Hvad den første Slags Nytte angaaer, maae jeg gaae samme aldeles forbi, saasom alt for lidet kyndig i Madlavnings-Konsten; hvorimod jeg saa meget mere vil opholde mig ved den sidste Slags Nytte, eller den medicinske, hvorvel jeg dog ei lover nogen udførlig og fuldstændig Afhandling derom, men blot nogle korte Anmerkninger, der dog skal grundes paa Sandhed og paa Erfarenhed.

Men forend jeg noget foretager heri, finder jeg for got at betragte denne gavnende Ur fra den boraniske Side, og det saa meget des heller, som den synes at behøve en rigtig og nøiagtig Beskrivelse. Det har gaaet ligedan med denne som med mange andre af vore almindelige Dyrter, at man har forsømt, eller ikke havt Tid til dens Beskrivning i sin tilbørlige Form, i det man meget omhyggelig har bemøiet sig med at faae fremmede Dyrter udførlig beskrevne fra de yderste Indier.

SCANDIX CEREFOLIUM.

Scandix (ceresfolium) feminibus nitidis ovato-subulatis, umbellis sessilibus lateralibus. *Linn.* Sp. pl. 368. Syft. N. 12. 214. Hort. Cliff. 101. Flor. Svec. 242. Mat. med. 137. *Kramer.* Austr. 77. *Wulff.* Boruss. 137. *Faquin.* enum. 49. *Gouan.* Flor. monsp. 289. Hort. monsp. 146. *Wilck.* Hort. Gryph. 22. *Kölpin.* Flor. Gryph. 33. *Roy.* Leyd. III. *Wachend.* Ultraj. 7. *Sauvag.* Monsp. 260. *Schwenck.* Officin. 80. *Leyser.* Halenf. 50.

Scandix ceresfolium, *Murr.* Gotting. 148.

Chærophyllum foliis glabris, triplicato-pinnatis, lobulis obtusis. *Haller.* Hist. I. p. 327*.

Chærophyllum feminibus laxibus, umbellis ad nodos sessilibus. *Boehm.* Lips. 205*. *Nonn.* Erford. 228. *Zinn.* Catal. Gott. 226. *Mill.* Dict. litt. C.

Chærophyllum fativum. *Baubin.* Pin. 152. *Tournef.* Inst. 314. *Gaud.* Aix. 97. *de Berger.* Francof. 186. *Lindean.* Alsat. 51. *König.* Veget. 319. *Volckam.* Norimb. 98. *Michel.* Hort. Fl. 23. *Risler.* Carolsruh. 173. *Morif.* Blef. 46. *Kylling.* Virid. 25. *Vallot.* Hort. reg. 45. *Vater.* Wittenberg. 19. *Amman.* Supell. 28.

Chærophyllum ceresfolium. *Crantz.* Austr. 3. p. 70*. Mat. med. I. p. 17.

Chærophyllum. *T. Ludw.* Defin. 112. *Geoffr.* Mat. med. 6. p. 15.

Chærophyllum. *Mentz.* Pugill. 72. *Adans.* Faun. 96. tabl. 538. *Wbecl.* Dict. 112*.

Chærophyllon. *Baub.* Hist. 3. p. 75. c. fig. *Sim. Paul.* Fl. dan. 198. Icon. 199. n. 49. *Chabr.* Icon. 393.

Chære-

- Chærefolium*. *Rand.* Chelf. 23. *Dodon.* Pempt. 588. c. fig. *Blackw.* Herb. t. 236. *Trag.* Stirp. 471. c. fig. *Frauc.* Lex. 61. *Müll.* Vademec. 240. c. fig. *Pancov.* Herb. n. 983. c. fig. Ind. 106. *Brunfels.* Herb. p. m. 256. *Dal.* Pharmac. 186. Cat. pl. Patavin. 1642. p. m. 412. *Blankaart.* Herbar. 188. *Lewii* new Disp. 112.
- Cerefolium*. *Casalp.* 41. *Rivin.* Pent. t. 42. *Haller.* Jenensf. 283. *Zorn.* Botanol. 189. *Tabernæm.* Herb. 283. c. fig. *bona.* *Nyland.* Kraut. B. 342. *Franck.* Spec. I. c. *Matth.* 402. t. 283. *Pil-later.* Walachr. 99. *Knaut.* Meth. 211. *Rössl.* Cub. III. c. fig. *Buchw.* Specim. 140. *Weinm.* Phyt. 112. t. 353. f. b. *mala.*
- Cerefolium fativum*. *Commel.* Catal. pl. Holland. 25. *Sim.* *Paul.* Catal. pl. Hafn. 1653. p. 18. *Hall.* Gott. 184. *Tit.* Mauroc. 44. *Morison.* Hist. 3. f. 9. p. 303 *. T. II. f. 1. *Parkinsf.* Theatr. 915. f. 1. *Lobel.* Icon. T. 2. p. 280. c. fig. *Vogel.* Mat. med. 63. *Roloff.* Krauf. 41. *Rosier.* Demonstr. elem. 2. p. 270 *. *Herm.* Lugd. Bat. 136.
- Cerefolium officinarum*. *Fabric.* Helmft. 36.
- Cerefolium hortense*. Catal. pl. Lugd. Bat. 1642. p. m. 492. Catal. pl. Groning. 1646. p. m. 616. *Rudb.* Vall. Jac. 6. Hort. botan. 27. *Gottschalck.* Lugd. Bat. 38. *Cnöffel.* Catal. 1. pl. Warfov. 1651. p. m. 214. & Cat. 2. pl. 258. *Vorst.* Lugd. Bat. 15.
- Cerefolium vulgare fativum*. Catal. pl. Oxoniensf. 1648. p. m. 342.
- Cerefolium flore albo*. *Heucher.* Hort. Witemb. 38.
- Cerefolium Gingidium*. *Tillandsf.* Catal. 16. *Philomusf.* Herb. 7. c. fig. *Linoc.* Hist. plant. 206. c. fig.
- Cerifolium*. *Crescent.* Inral. 1. 6.

Cerofolium, *Cramer. Epitom.* 302. c. fig. *bona. Dalechamp. Hist.* 711.
c. figur.

Gingidium, *Schott in Dioscorid.* 228. *Fuchf. Hist.* c. 78. *Icon.* 123.
Ruell. Dioscorid. p. 268. c. fig.

Myrrhus fativa five cerefolium, *Stephan. Catal. hort. Oxoniens.* 113.

Chervill, *Lobel. Herbac.* 89.

Cerfeuil, *Chomel. pl. usuell.* 499. *Valen. de Bomar. Dist.* 650.

Garten Kerffel, *Hartenfels. Gart. Saal.* 182.

Körpffeln, *Krauterm. Kraut. B.* 296.

DESCR. *Radix* fusiformis, apice fibrillosa, descendens, annua.

Caulis herbaceus, erectus, teretiufculus, striatus, subangulatus, glaber, viridescens, geniculatus: interstitiis f. articulis apice incrassato-nodosis; pedalis vel ultra, dichotomus. *Rami* (f. divisuræ-caulis) ad genicula, solitarii, alterni, erecto-patentes, caulicon-similes, ad singula genicula inferne subpubescentes, pariter dichotomi.

Folia ad genicula, alterna, petiolata, utrinque glabra, tenera, duplicatopinnata: pinnis remotis, præcipue infimo jugo; pinnulis propriis ovatis, acutiufculis, inciso pinnatifidis, margine minutissime ciliatis, costa subtus pilis raris & rectis pubescente.

Petioli communes striati, canaliculato-vaginati, subamplexicaules, latere utrinque in membranam tenuissimam, albido-diaphanam, subinflexam, marginibus pube albida ciliato-barbatam, excurrentes.

Partiales teretiufculi, subtriquetri, supra canaculati, glabri.

Stipule nullæ, verum annulus albido-pilosus, ad insertionem petioli, caulem ambiens.

Flores umbellati, *umbelle* compositæ: floriferæ pedunculatæ, terminales; fructiferæ sessiles, laterales. *Umbella universalis* 3 l. 4-fida, pubes-

pubescens; *partialis* circiter octofida, glabra, floribus omnibus fertilibus. Umbellæ aliæ fructiferæ pedunculatæ, nudæ, e dichotomia superiori caulis.

Involucrum universale nullum, verum foliolum caulinis simile, solitarium, umbellæ, loco involucri subiectam; *partiale* 2. l. 3-phyllum, constans e squamis lineari-lanceolatis, parviusculis, ciliatis, reflexis, persistentibus.

Perianthium proprium vix ullum.

Corolla universalis alba, uniformis, hermaphrodita. *Flosculi* disci paululum posteriores. *Propria* Petala 5. obcordata, supra carinata, subtus canaliculata, patentia apice subincurva, subæqualia; exteriora paulo majora. *Nectarium*: orbiculus planus, angulatus, medio fissus, albus, persistens, supra receptaculum corollæ.

Stamina. Filamenta 5. subulata, alba, patentia, longitudine fere corollæ, receptaculo corollæ inserta. *Antheræ* ruffæ, subrotundæ, didymæ, incumbentes.

Pistillum. Germen inferius, viride, lineare, truncatum, didymum. *Styli* 2. subulati, crassiusculi, erecti, breviusculi, albi, persistentes. *Stigmata* simplicia.

Pericarpium nullum. *Fructus* nigro-purpurascens, subulato-compressus, bipartibilis, rostro cylindrico, viridiusculo, brevi, coronato stylis. *Semina* 2. subulata, atomis minutissimis excavatis, hinc convexa, inde profundius sulcata, rostrata.

Odor gratus, balsamicus, debilis nisi fricetur planta recens, in siccata penitus fere evanescens. *Sapor* aromatico-balsamicus, aniso accedens, gratus.

Habitat in agris, inter segetes, ubique fere in Europa colitur in hortis.

Kiørvelens aromatiske Bæsen, hvorom jeg nylig noget har meldt, er af et eget Slags, og samme fornemmes ei allene af Lugten, især om Urten frisk sonderstodes, men og merkes den af Smagen, naar man tygger derpaa. Dette Aroma er saa bestandig vedhængende, at det ved Inspissering ei tabes, naar succus inspissatus skal laves, saastremt man ellers gaaer noget varsomt til Verks. Men for at faae dette aromatiske i sin Fuldkommenhed, maae Kiørvelen plukkes, inden den i fulde Blomstre har udfkudt; thi jeg har merket, at saasnart den har naaet sin fulde Flor og Frugt, er allerede den største Deel borte af det aromatiske Bæsen. Deraf har jeg og taget Anledning at troe, det den ligeledes i samme Forhold har tabt udi Godhed og Styrke. Naar jeg da altsaa vil have kraftige og ret paalidelige Præparata af denne Urt, lader jeg Bladene plukkes, just som Tegn fremvise sig til Blomstfydning. Jeg bruger da at foreskrive den deels in forma liquida, saaledes at Bladene koges i Melk, hvilken derpaa efter Affining driffes, enten saadan som den da er, eller og ofter jeg den siden med Cremor tartari eller anden Syre, da den faaer Navn af Kiørvel-Balle; deels og in forma sicca, saaledes at deraf laves Piller paa følgende Maade: naar Bladene noksom ere skulde, stodes de noget i en tienstlig Morter, besugtes saa videre med reent Vand, og derpaa strøes ganske lidet fint Sukker, hvorefter denne Masse ned sættes Matten over i Kielderen, da man næste Morgen udtrykker alt Saften med en god Presse. Denne udpressede Saft bør siden inspisseres paa ganske lind Ild, eller og blot tørres i Solen, som bliver det beste, og det ad consistentiam Syrupi vel Mellaginis, hvorefter den ses i Porcellainkar eller Glas, og derpaa bør legges Trekpapiir, (charta bibula) dyppet i Frank Brændeviin, for at afværge Mogenhed. Og af denne inspisserede Saft tilligemed behovende og pulveriserede Kiørvelblade, beredes siden Piller, dem jeg kalder

Pilulæ e chærefolio, hvilke, naar al nødvendig Noagtighed er iagttagen, give en behagelig Lugt, og udvise det Emne, som indeholdes i Kiørvelen. Merkelig er det ellers med forberørte inspisserede Saft, at deri, naar den nogen lang Tid har staaet, crySTALLISERES en Mængde Sal essentielle, hvilket er saa tærende, at det ofte angriber og søndersprenger Fayancekarrenes Glasur, men ved anstillet Undersøgning findes det at være et virkeligt Nitrum.

Det kan vel ei nægtes, at jo ved nys nævnte Haandtering en god Deel af Styrken og det aromatiske Bæsen maae tabes, og altsaa, at den friske Kiørvel eller dens succus expressus har Fortrin for Pillerne, ikke desmindre gives dog ofte Tilfælde, hvor disse indgives ei allene med mere Bequemhed, men og med større Nytte, f. Ex. naar man treffer Personer med saadan svag Mave, at raae Safter ikke kan taales, saa kan Pillerne mere lempelig foreskrives, allerhelst de ei opvække Diarrhée, som dog en og anden Gang hænder af Saften selv.

Kiørvelen maae nu indgives i hvad Form man behager, saa er den et aperiens, vulnerarium, mundificans, resolvens, diureticum, refrigerans, og fortæner derfor en Plads blant vore gode Lægemidler. De gode Vidnesbyrd, som baade ældre og nyere Forfattere have efterladt os om dens medicinske Nytte og Virkning i mange Tilfælde, vilde her blive alt for vidtloftigt at anføre, hvorfor jeg maae gaae dem forbi, og denne Gang allene fortælle berøre nogle Tilfælde, i hvilke jeg under min daglige Praxi medica har befundet Kiørvelen at gavne fornemmeligst.

Lungesyge (Phthisis pulmonalis) og andre indvortes Saar har jeg ofte seet at lindres merkelig ved Kiørvelpiller. I disse Tilfælde har man vel ellers anseet Medicamenta vere balsamica for meget ypperlige, men jeg har aldrig fornummet, at de have gjort nogen virkelig Nytte, uden jeg tværtimod har gemeentligen syntes, at de have forøget

Suppurationen, exacerberet den derpaa følgende heftiske Febertørke og Nattesveed, samt saaledes Dag for Dag forværret den Syges Tilstand. Derimod har jeg altid befundet den Syge mere at lindres af Kiørvelen end af noget andet Middel, enten da Lungesygen er kommet med eller uden foregaaende Blodspytning, og enten den da har været med eller uden mangfoldig Expectoration. Jeg bruger meest at lade den Syge indtage 4 Grans Kiørvelpiller, 20 om Morgenen og 20 om Aftenen, og saaledes nogen Tid at forsfare. Men er det Sommerens Tid, og den Syge ei har Diarhée, lader jeg ham desuden hver Morgen tage Serum lactis (Mælkevalle) indtil 1 Pund eller Libra, hvorudi en Haandfuld frisk Kiørvel er bleven infunderet, eller og lader jeg ham da faae en Saft af Succo Chærefolii recent. express. & Succ. Chærefolii inspissati aa ʒj, som hver Morgen indtages, hvorhos tillige et Kruus Seltser Vand uddrives for Dagen. Ellers lader jeg for den Lungesyge, som er med megen og tynd Expectoration, og som uden foregaaende Blodspytning haver paaKOMMET, og hvis heftiske Feber er saa lind, at den Syge ei behøver at ligge til Sengs, om Formiddagen i det mindste, Patienten flytte paa Landet, og der hver Morgen drikke 1 à 2 Potter Kiørnemælk, (Serum lactis ebutyratum), samt tillige bruge Pillerne Morgen og Aften. Dette Slags Lungesyge anser jeg blot for scrophuleuse, der kommer af Tubercles i Lungen, uden noget aabent om sig ædende Saar, i det mindste ei i Begyndelsen, og forestiller jeg mig vel, at hver Tubercle gaaer efterhaanden til Suppuration, under det at Febertilstanden merekelig exacerberes; men da Materien lykkelig og vel kan expectoreres, troer jeg Kiørvelen virkelig bidrager til at rense og optørre dette Saar, og saaledes hindre i Tide, at samme ei faaer æde om og udvide sig. Naar jeg seer, hvorledes dette Slags Heftici faae Tid efter anden tydelige Exacerbationer i deres Febertilstand, hvilke gemeentligen endes med

en purulent Materies Expecturation, saa mener jeg, at mange af de nævnte Tubercles have været paa Jærde, der hver efter anden suppurerer; og har jeg i saadant Fald saa meget bedre Haab om, at det onde skal kunne læges, som jeg i min Praxi har seet mange tydelige Exempler paa, at de Syge ved Kiørvelens Brug enten ere blevne soulagerede, eller og aldeles komne til Hilsen igjen. Naar Expectationen er meget overflodig og tyk, den heftige Feber heftig med voldsomme Exacerbationer, og Materien, som ophostes er purulent, meer eller mindre skarp og om sig ædende; forsømmer jeg ei at give daglig Chinaemulsion tillige, tillavet enten ved Kogning eller Infusion. Lungen har da en Bylde, og China hjælper nu merkkelig til at modstaae samme.

Udi Blodspytning faaes ofte megen Hielp af Kiørvelen. Vel er det sandt, at man undertiden, naar Blodspytningen sætter for heftigt an, maae gribe til stærkere Midler mod samme; men saa har jeg dog seet, at temmelig svare Anstød deraf ere blevne lagede blot ved Kiørvelens flittige Brug, samt fornøden Aareladning.

Langsom Slodhoste. Det hænder ofte en Catarrhalkoste holder saa længe ved, at den Syge mattes deraf, og saa enerveres, at man med Grund kan frygte for heftige Folger deraf. Lungerne lide da af den voldsomme Rystelse de under saa langvarig Hosten maae udstaae, men og deraf, at Bedstferne vænnes til at drage sig virkelig did, saa at Lungerne blive just som en Fontenel for den øvrige Krop. Det er ei underligt, om et saa ømt og kiønt Væsen, som Lungen, tager Skade deraf, hvorfor man og mange Gange haver erfaret, at Lungeshyzen virkelig er kommet blot og allene af denne Aarsag. Saadan en Hoste har jeg seet baade lettest og sikkerst at læges med Kiørvelpiller, naar de indtages hver Morgen og Aften.

Elgeledes hænder det undertiden, at en trodsig Zoste fortfarer efter Pleuresier, men især efter Peripneumonier, hvorunder Patienten expectorerer en alt for overflødig og guulagtig Kogt-Materie, undertiden med den Uleilighed, at han efter Sygdommen ingen Kræfter kan faae. I saadan Omstændighed har jeg med Glæde erfaret ven fortreffelige Virkning, som Kiørvelsalle og Kiørvelspiller tillige har gjort, saa at Expectorationen har standset med Patientens mærkelige Lettelse, og Kræfternes videre Oprettelse.

Morbi cutis, saasom Herpes, Scabies humida, og flere kan meget vel læges med Kiørvel. Hvorofte faaer man ei see Ringorme (herpes) at læges allene med Kiørvelsallens Brug i trende Uger? *Asperitas cutis* har jeg seet at kunne kureres med Kiørvelspiller og Chinarodens Tisane, samt lotion ex urina, o. s. v.

Kronisk Guulset (Icterus) har jeg lægt paa en Frue med: 1. frisk og inspisseret Kiørvelsast, blandet og indtagen paa oven anførte Maade; 2. et Kruus Seltser Vand daglig uddrukket paa sine asmaalte Læder den hele Dag over. 3. Bouillon med frisk Kiørvel paa alle Middage, samt friske Taraxaci og Eichoreirodder. 4. Nhabarberpiller alle Aftener.

Scirrhus & cancer. Herudi har jeg altid syntes Kiørvelen at udrette aldeles det samme, som dens Slægting det bekiendte Conium. Jeg seer og, at Kiørvelen allerede fra lang Tid tilbage har været rost for sin Godhed mod Kræft; thi Schola Salernitana siger om Chærefolium:

Appositum cancris tritum cum melle medetur. —